

PERKŪNO ETIMOLOGIJOS VARIANTAI: SUTARIMO BEIEŠKANT

VILIUS MĒDŽIUS

Perkūnas – neabejotinai vienas populiariausių senovės baltų mitologijos dievų¹. Šio personažo vardas savo teonimine reikšme iš įvairių priežodžių, patarlių ar keiksmažodžių ir šiandien yra žinomas beveik kiekvienam lietuviui. Tyrinėtojų dėmesio Perkūnas susilaukė jau nuo Teodoro Narbuto ir Simono Daukanto laikų, tačiau kaip tiriamojo objekto aktualumo neprarado ir iki šiol. Tą patvirtina ir faktas, kad praėjusių metų pabaigoje pasirodė patikslintas ir papildytas Nijolės Laurinkienės monografijos *Senovės lietuvių dievas Perkūnas* (1996)² vertimas į anglų kalbą³. Nors šios monografijos tikslas yra mitologinė analizė, tačiau knygoje yra skyrelis ir problematiškai Perkūno etimologijai aptarti. Toks baltiškojo griausmavaldžio vardo kilmės klausimo suaktualinimas tapo inspiracija šiam straipsniui. Jame bus daugiau apžvelgtos pastarojo laiko filologijos mokslo pastangos spręsti Perkūno etimologijos problemą. Naujos etimologijos pasiūlyta nebus – čia tikslai kiti. Bus tirama nuo XIX a. pabaigos iki šių dienų tebevykstanti akademinė etimologijos klausimo polemika. Analizuojant Perkūno vardo kilmę, daug dėmesio teks skirti funkciniam ir formaliam Perkūno santykiui su slaviškuoju griausmavaldžiu Perunu. Neišvengiamai bus disponuojama ir kitų indoeuropietiško kalbų duomenimis. Galų gale bus atskleista, kad nepaisant gausių pastangų ir įvairiausių teorijų, bendro sutarimo Perkūno etimologijos klausimu šiandien neturime.

Perkūno vardas kaip *Perkunovi* (Перкунови)⁴ pirmą kartą raštu paliudytas 1261 m. Jono Malalos *Chronografijos* vertimo į senąją bažnytinę slavų

¹ Už konsultacijas ir pagalbą rengiant straipsnį dėkoju prof. Jurgiui Pakeriui ir doc. Vytautui Ališauskui.

² Nijolė Laurinkienė, *Senovės lietuvių dievas Perkūnas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.

³ Nijolė Laurinkienė, *The God Perkūnas of the Ancient Lithuanians*, Helsinki: The Kalevala Society Foundation, 2023.

⁴ Tai senosios slavų k. naudininkas; vardininkas – *Perkunъ*.

kalbą redakcijoje (Sovijaus mite)⁵. XIII a. pabaigoje Perkūnas vėl paminiamas *Eiliiuotojoje Livonijos kronikoje* kaip *perkone*⁶. Gyvosiose baltų kalbose šis žodis tvirtai išliko tiek savo teonimine, tiek bendrine reikšme – tai lietuvių *Perkūnas*, latvių *Pērkons* (ir apofoninės variacijos – *Pērkauns*, *Pērķūns*). Kaip bendrinis daiktavardis jis paliudytas ir prūsų kalbos šaltiniuose – Elbingo žodynėlyje figūruoja žodis *percunis*, o jo reikšmė nurodoma kaip *Donner* ‘žaibas, perkūnas’⁷. Tuo tarpu slavų kalbose ši leksema daug gausiau išliko tik kaip bendrinis daiktavardis – slovākų *perún*, vakarų čekų *pěrun*, lenkų *piorun*, kašubų *p’orun* / *p’orėn*, ukrainiečių *pérún* / *pérum* / *périm*⁸. Savo teonimine reikšme jis geriausiai išsilaikė rusų kalboje kaip *Perún*, senojoje rusų kaip *Perunŭ*. Taip pat baltarusių folklore kaip *Piarun*⁹. Nurodant į slaviškąjį griausmavaldį, šiame straipsnyje vartojamas sulietuvinatas rusų kalbos variantas – *Perunas*.

Akademiniam pasaulyje dominuoja dvi (nors yra ir kitų), dar XIX a. pabaigoje atsiradusios ir iki šių dienų tarpusavyje bepolemizuojančios, *Perkūno* etimologijos. Žinoma, abi pusės nepaliaujamai keitėsi naujais argumentais ir kontrargumentais, tad jų formuluotės su laiku kito. Viena jų linkusi šį žodį kildinti iš veiksmažodžio šaknies **per-* (liet. k. turime šios šaknies veiks. *per-ti*), o kita, savo ruožtu, šį teonimą vienu ar kitu būdu sieja su rekonstruojamu ide. daiktavardžiu **perk^wu-*, neva žymėjusiu ažuolą. Funkciniame lygmenyje baltiškojo *Perkūno* ir slaviškojo *Peruno* panašumas akivaizdus. Kaip ir *Perkūnas*, *Perunas* svaidosi ar trunkosi savo ginklu, kovoja su chtonine, gyvatės bruožų turinčia ir dažnai po akmenimis ar medžiais besislapstančia būtybe. Tiek *Perkūną*, tiek ir *Peruną* yra įprasta vaizduoti kaip brandų barzdotą vyrą. Jie abu – dangaus sferos dievybės. (Detaliau tam tikri *Perkūno* mitologijos elementai, aktualūs *Perkūno* etimologijai, bus panagrinėti toliau.) Šį panašumą pastebi visi ir čia ginčų nekyla. Situacija kiek kitokia lyginant šių dievavardžių kalbinę išraišką. Iš pirmo žvilgsnio žodžiai atrodo panašūs, tačiau

⁵ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, t. I: *Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 266–267.

⁶ *Ibid.*, p. 296.

⁷ *Elbingo žodynėlis*, p. 170, in: http://www.prusistika.flf.vu.lt/tekstai/paieska/?saltinis=E&puslapis=170&zodzio_id=

⁸ Vaclav Blažek, „Perkūnas versus Perunъ“, in: *Baltai ir slavai: Dvasinių kultūrų sankirtos*, sudarė Tatjana Civjan, Marija Zavjalova, Artūras Judžentis, Vilnius: Versmė, 2014, p. 102; Gregory Nagy, *Greek Mythology and Poetics*, Ithaca and London: Cornell University Press, 1990, p. 183.

⁹ Gregory Nagy, *op. cit.*, p. 183; M. L. West, *Indo-European Poetry and Myth*, Oxford: Oxford University Press, 2007, p. 142.

sprogstamasis gomurinis priebalsis [k] lietuviškajame teonime reikalauja paaiškkinimo ir neleidžia lengvabūdiškai šiuos žodžius susieti iš karto.

Perkūnas – priesaginis deverbatyvas? Įprastai manoma, kad slavų *Perunas* sudarytas iš veiksmažodinės šaknies **per-* (kaip sen. bažn. sl. veiksmažodis *perǫ / pīrati* – ‘trenkti, mušti, perti’) ir *nomen agentis* priesagos *-unū*¹⁰. Tokiu būdu *Perunas* reikštų ‘tas, kuris trenkia’, ‘trenkėjas / pėrėjas’. Viskas atrodo teisinga. Turint omenyje funkcinį ir geografinį dievų artimumą, panašiai etimologizuoti norėtusi ir *Perkūną*. Dalis tyrinėtojų ir žengia šiuo keliu, darydami prielaidą, kad lietuvių kalba išsaugojo išplėstinę šaknies **per-* formą **per-k-*. Šitaip *Perkūnas* galėtų reikšti tą patį – ‘trenkėjas / pėrėjas’. Deja, čia ir iškyla esminė šios etimologijos problema – tokia šaknies forma lietuvių kalbos šaltiniuose paprasčiausiai nepaliudyta. Nebent, žinoma, vieninteliu jos paliudijimu ir laikysime žodį *perkūnas*. Tačiau tai, kaip pastebi Norbertas Ostrowskis, ydingas ratas – žodis grindžia šaknies, kuria yra grindžiama jo paties etimologija, egzistavimą¹¹.

Vis dėlto esama ir daugiau argumentų, siekiančių pagrįsti šią šaknį. Vieni jų patys savaime nepakankamai svarūs, o kiti, kaip matysime, susilaukia rimtų kontrargumentų. Štai Pranas Skardžius teigia, kad toks reiškinyss – greita egzistuojanti išplėstinė šaknies forma – lietuvių kalbai yra įprastas, o kaip pavyzdį pateikia veiksmažodžius *jauti* (‘rausti, versti, daryti netvarką’) ir *jaukti*¹². Vis dėlto, neturint tokios šaknies paliudijimo, Skardžiaus argumentacija jos postulavimui nepakankama. Tačiau čia ginčas nesibaigia. Jurgis Pakerys tarptautinėje baltų kalbotyros konferencijoje pristatė dėmesio vertą hipotezę. Jo nuomone, šaknies **per-k-* apofoninį variantą **purk-* turi šie lietuvių kalbos veiksmažodžiai: *purk-ýti*, *purk-oti* ‘taršyti, plėšyti, gadinti’, *purk-ālyti* ‘draskyti’¹³.

¹⁰ Max Vasmer, *Russisches Etymologisches Wörterbuch*, t. II, Heidelberg: Universitätsverlag Carl Winter, 1955, p. 345–346; M. L. West, *op. cit.*, p. 242.

¹¹ Norbert Ostrowski, „Perkūno ir Aitvaro etimologijos“, in: *Baltų kalbų tekstų ir žodžių reikšmės*, sudarė Gintarė Judžentytė-Šinkūnienė ir Vilma Zubaitienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018, p. 40.

¹² Pranas Skardžius, „Dievas ir Perkūnas“, (paskaita II kultūros kongrese), in: *Aidai*, Brooklyn, 1963, Nr. 7, p. 313. Įdomu, kad 1941 m. veikale *Lietuvių kalbos žodžių daryba* Skardžius Perkūno vardą dar siejo su rekonstruojamu daiktavardžiu **perk^{ew}* (Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 1941, p. 281).

¹³ Jurgis Pakerys, „Baltų griaustinio dievo vardo darybos klausimu“, in: *Baltų kalbotyros problemos: Istoriniai, tipologiniai ir arealiniai tyrimai. Tarptautinė konferencija, skirta Kazimiero Būgos 140-osioms gimimo metinėms*, 2019, p. 29, in: file:///Users/vilius/Downloads/

Galbūt taip ir yra, tačiau net ir sutikę, kad šie veiksmazodžiai yra apofoniniai **per-k-* variantai, dalis akademikų šiai etimologijai vis tiek prieštarauja. Štai Ostrowskis atkreipia dėmesį į tai, ką dauguma praleidžia pro pirštus, nors to ignoruoti negalima. Priesaga *-ūnas* lietuvių kalbos vyr. g. daiktavardžiuose beveik visada turi tvirtagalę, o ne tvirtapradę priegaidę kaip *Perkūnas* – tiek *nomina agentis*, tiek *nomina attributiva* sudaromi su priesaga *-ūnas*. Išimtimi galėtume laikyti nebent vardažodinės kilmės tikrinius vardus (pvz., Brazdžiūnas, Sodžiūnai) ir *nomina patronimica* (pvz., karalius → karaliūnas ‘karaliaus sūnus’), tačiau jokių mitologinių duomenų, kurie leistų pagrįstai Perkūną laikyti tėvavardžiu, mes neturime¹⁴ (alternatyvaus Perkūno vardo ‘Dievaitis’ aiškinimas kaip ‘dievo sūnus’ čia neaktualus). Vis dėlto Kazimieras Būga, kuriuo seka ir Skardžius, čia problemų nemato. Priesagoje *-ūn-* jis įžvelgia metatoniją. Tokiu atveju tvirtapradė priegaidė joje ne išimtis, o tiesiog greta egzistuojantis priesagos variantas. Jo nuomone, „priegaidės atžvilgiu tvirtapradžiai *Perkūnas, karaliūnas, Balčiūnas* taip santykiuoja su tvirtagaliais *malūnas, maigūnas, palaidūnas*, kaip ir tvirtapradžiai *lavónos, dirvónas, žem. ligónos, geltónas, raudónas* su tvirtagaliais žodžiais *valdónas, nevidónas, žiūrónai, kuprónas, Purónas*“¹⁵. Metatonija reiškiasi ir kitose lietuvių kalbos priesagose. Pavyzdžiui, *naujòkas* ‘gana naujas’ ir *naujòkas* ‘naujas žmogus’, *šáutas* (dalyvis) ir *šáutas* (daiktavardis)¹⁶. Visgi situacija keista – *Perkūnas*, tarp akūtinės *-ūn-* priesagos žodžių, šalia tėvavardžių ir vardažodinės kilmės tikrinių vardų lieka tipologiškai vienišas. Yra daug mot. g. akūtinės *-ūn-* žodžių: *alkūnė, galūnė, viršūnė*. Tačiau visi jie – denominatyvai. Deverbatyvai, kaip ir vyriškoje giminėje, turi tvirtagalę priegaidę: *klajūnė, klaidūnė, lakstūnė*. Rickas Derksenas akūtinę *-ūn-* ir cirkumfleksinę *-ūn-* laiko skirtingomis priesagomis. Pasak jo, žodžiuose *alkūnė, galūnė, viršūnė* regime prie *u-*kamieno prijungtą priesagą **-h1n-*. Kamiengalinė *u* pailgėjo ir tvirtapradę priegaidę įgavo dėl laringalo nunykimo. Tačiau *Perkūnui*, jo manymu, tai negalioja. Derksenas daro prielaidą, kad *Perkūnas* giminingas rusų *Perún*, lenkų *piorun* ir kitiems slaviškiems žodžio variantams, tad priesaga šiuose žodžiuose turi būti ta pati. O šios priesagos atitikmeniu lietuvių kalboje jis laiko cirkumfleksinę *-ūn-* (neatmeta ir šios

B%C5%ABgos_konferencijos_tez%C4%97s_2019%20(10).pdf; Pakerio teigimu, tai iteratyvai išvesti iš veiksm. **purk-ti* (‘mušti’, ‘trenkti’).

¹⁴ Norbert Ostrowski, *op. cit.*, p. 40.

¹⁵ Kazimieras Būga, *Rinktiniai raštai*, t. II, sudarė Zigmantas Zinkevičius, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959, p. 332–333.

¹⁶ *Ibid.*

priesagos pasiskolinimo iš slavų kalbų galimybės)¹⁷. Apie Perkūno atvejį Derksenas neišsiplečia, tik pažymi, kad latvių *Pērkauns* galimai išsaugojo senesnę priesagos vokalizmą¹⁸. To implikacijos neaptariamoms. Priegaidės problema galutinai išspręsta nėra.

Kartais lengva ranka baltų *Perkūnas* etimologiškai susiejamas ir su veidiškuoju (senovės indų) *Parjanya*, nors teonimai ir reikšmingai skiriasi¹⁹. Kaip bendrinis daiktavardis *parjanya* reiškia tiesiog 'lietaus debesys', o kaip mitologinis veikėjas jis yra lietaus ir perkūnijos dievas, bei, kaip įprasta tokio tipo dievybėms, yra glaudžiai susijęs ir su vaisingumu. Verta paminėti, kad Vedose jam skirti vos keli himnai, o pagrindinio griausmavaldžio vietą užima *Indra*. Gregory Nagy mano, kad teonime *Parjanya* regime dar vieną išplėstinį šaknies **per-* variantą **per-g-*. Šios šaknies egzistavimą pagrįstų ir armėnų veiksmažodis, taip pat reiškiantis 'mušti, trenkti' – praes. *harkanem*, aor. *hari*²⁰. Tokiu būdu *Parjanya* būtų veiksmažodinis vedinys su priesaga *-áni-* ir galėtų reikšti arba būdvardį 'trankus', arba abstraktų daiktavardį 'trenkimas'²¹. Tačiau, kaip pastebi M. L. Westas, net jei ir sutiktumėme, kad greta egzistavo trys tos pačios šaknies variantai (**per-*, **per-k-* ir **per-g-*), *Perkūnas*, *Parjanya* ir *Perunas* (jei dėl priegaidės problemos atsisakysime sieti Perkūno ir Peruno priesagas) vis tiek būtų nepriklausomai susidariusios formos, kiekviena sudaryta su skirtingu formantu ir todėl turinti savitą etimologinę reikšmę²² (pvz., 'trenkėjas' ir 'trankus'). Paties Westo nuomone galima būtų spekuliuoti, kad dievavardis *Parjanya* yra kilęs iš rekonstruojamos formos **Perk^wún(i)yos* arba **Perk^wunī* (kaip kad senovės skandinavų deivė, Toro motina, *Fiörgyn*)²³. Tačiau šia hipoteze jis tuojau pat suabejoja – sekant fonetiniais dėsniais, vedų sanskrite laukiama forma būtų **Parkūn(y)a*, o mūsų turimas *-jan-*, savo ruožtu, turėtų būti kilęs iš **-gân-*, **-gên-* arba **-gôn-*²⁴. Beje, kaip pastebi Vaclavas Blažekas, jei minėtasis armėniškas veiksmažodis *harkanem* ir galėtų pagrįsti šaknies **per-g-* egzistavimą, tai dėl

¹⁷ Rick Derksen, *Metatony in Baltic*, Amsterdam – Atlanta, GA: Rodopi, 1996, p. 183–184.

¹⁸ *Ibid.*, p. 184.

¹⁹ Marija Šilinskienė, „Griausmavaldis ir gyvatė: pagrindinis mitas indoarijų ir baltų mitologinėse tradicijose“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2014, Nr. 2, p. 30; M. L. West, *op. cit.*, p. 244–245.

²⁰ Gregory Nagy, *op. cit.*, p. 185–186.

²¹ *Ibid.*, p. 186; M. L. West, *op. cit.*, p. 245.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*, p. 241, 245.

²⁴ *Ibid.*, p. 245.

skirtingos fonetinės garsų raidos kalbose lietuviškame *Perkūne* regimai **per-k-* jis neaktualus²⁵. (Blažeko siūloma etimologija bus apžvelgta toliau.)

Perkūnas – priesaginis denominatyvas iš **perk^wus*? Kiti tyrėjai, kaip jau minėta, *Perkūną* laiko priesaginiu denominatyvu iš ide. daikt. **perk^wus* ‘ąžuolas’²⁶. Šis žodis baltų kalbose neišliko ir buvo pakeistas etimologiškai neaiškiu naujadaru (liet. *ąžuolas*, lat. *ozols*)²⁷, tačiau beveik tokia pačia forma gyvavo lotynų kalboje – *querqus* ‘ąžuolas’ (**p-k^w*- dėl regresyvinės asimiliacijos tapo **k^w-k^w*-)²⁸.

1) Šios teorijos šalininkai teigia, kad *Perkūnas* sudarytas taip pat, kaip, pavyzdžiui, romėnų prieplaukų ir uostų dievas *Portūnus*, t. y. prie *u-*kamienio daiktavardžio prijungta ide. dievavardžiams įprasta priesaga *-no*²⁹. Tai gi *Portūnus* atveju: *portu-* (lot. *portus* ‘uostas’) + *-no-* → **Portūnos* → *Portūnus*. *Perkūno* atveju: **Perk^wu-* + *-no-* → **Perk^wūnos* → *Perkūnas*. Kaip, ko gero, pusiau rimtai, pusiau juokais teigia Westas: „nors romėniška dievybė **Quercūnus* ir neaptinkama, tai labai nestebintų“³⁰.

2) Tačiau kyla klausimas ar semantiškai yra pagrįsta *Perkūno* vardą sieti su ąžuolu. Atsakymas – iš dalies. Nors Laurinkienė, atrodo, tuo neabejoja. *Perkūno* ir ąžuolo ryšį ji išsamiai aptaria savo monografijoje. Taip pat tam yra paskyrusi ir atskirą straipsnį³¹.

Visų pirma apie ypatingą *Perkūno* ir ąžuolo ryšį galime sužinoti iš istorinių šaltinių, kuriuos mini ir Laurinkienė³². Simonas Grunau *Prūsijos kronikoje* (XVI a. pirma pusė) rašo: „Dievai buvo trys: *Patulas*, *Patrimpas* ir *Perkūnas*, jų [buveinė] buvo šešių uolekčių storumo ąžuolas“. Šį ąžuolą [...] jie pavadino *Rikojotu*“³³. Tame pačiame šaltinyje Simonas Grunau priduria, kad „jo

²⁵ Vaclav Blažek, *op. cit.*, p. 104.

²⁶ Pirmasis šią etimologiją dar 1892 m. suformulavo vokiečių indoeuropeistas Hermannas Hirtas.

²⁷ Norbert Ostrowski, „Lit. perkūnas ‘piorun, grzmoť’ – próba weryfikacji etymologii“, in: *Pruthenia*, Olsztyn, 2011, t. 6, p. 276.

²⁸ M. L. West, *op. cit.*, p. 240.

²⁹ Gregory Nagy, *op. cit.*, p. 185; M. L. West, *op. cit.*, p. 240.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Nijolė Laurinkienė, „Ąžuolas – Perkūno medis“, in: *Senovės baltų kultūra: Augalų ir gyvūnų simboliai*, sudarė Elvyra Usačiovaitė, Vilnius: Gervėlė, 1999, p. 180–192.

³² *Ibid.*, p. 180–181.

³³ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, t. II: *XVI amžius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 92.

[*Perkūno*] ženklas buvo, kad be paliovos kūrenosi ažuolinių malkų ugnis³⁴. Turbūt tą pačią šventovę ir Perkūnui ažuolinėmis malkomis kūrenamą ugnį XVII a. antroje pusėje mini ir Matas Pretorijus (šventvietę jis vadina *Romove*, o vietoj *Patulo* vardo mini *Pikulą*, tačiau manoma, kad tai vienas ir tas pats dievas)³⁵. Pretorijus taip pat aprašo pokalbį su vietiniu prūsu, pasak kurio, „ažuolas priklauso *Perkūnui*“³⁶. Į Stanislovo Rostovskio *Lietuvos jėzuitų provincijos istoriją* inkorporuotame 1618 m. Kražių kolegijos metiniame laiške rašoma: „Šiomet [...] iškirsti Perkūnui, tam lietuviškajam Jupiteriui, pašvęsti ažuolai“³⁷. Mažiau akivaizdžių pavyzdžių galima rasti dar daugiau. Tačiau turėkime omenyje, kad tai atrinktos citatos. Perkūno ir ažuolo ryšys istoriniuose šaltiniuose atrodo greičiau epizodinis nei esminis.

Vis dėlto Laurinkienė argumentuoja ir tautosakiniais duomenimis. Buvo sakoma, kad *Perkūnas* niekada netrenkia į ažuolą ir kad šio medžio šakelės apsaugo namą nuo perkūnijos. Arba atvirkščiai – kad griaustinio metu po ažuolu slėptis nepatartina, nes dievas gali ten trenkti³⁸. Bet kuriuo atveju, pabrėžiamas Perkūno ir ažuolo ryšys – būtent į šį medį griausmavaldis trenks arba ne. Argumentams sustiprinti autoriai cituoja ir vietovardžius. Pavyzdžiui, Karpio miške (prie Kirklėnų) aptinkamas toponimas *Perkūnija* – tai vieta, kur praeityje, pasak padavimo, „buvęs didelis ažuolas, po kuriuo stovėjęs lietuvių dievas *Perkūnas*“³⁹. Taip pat paminėtinas ir prie Kupiškio esantis griausmo sudaužytas didelio ažuolo kamienas, vadinamas *Perkūno ažuolu*. Tuo tarpu Žemaitijoje užfiksuoti miškai *Perkūniškės*, *Perkūnkiemis* ir *Perkūno linija*⁴⁰. Galime prisiminti ir istoriniuose šaltiniuose minimus alkus, šventąsias giraites. Tautosakoje minima, kad *Perkūnas* gyvena ant kalnų. Yra užfiksuotos net keturios kalvos, pavadintos *Perkūnkalniu*⁴¹. Žinoma, čia nematome tiesioginio Perkūno susiejimo būtent su

³⁴ *Ibid.*, p. 104.

³⁵ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sudarė Norbertas Vėlius, t. III: *XVII amžius*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 246–247.

³⁶ *Ibid.*, p. 248.

³⁷ *Baltų religijos ir mitologijos relikvai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*, sudarė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016, p. 170–171.

³⁸ Nijolė Laurinkienė, „Ažuolas – Perkūno medis“, p. 181.

³⁹ Jonas Balys, *Raštai*, t. 1, parengė Rita Repšienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, p. 44.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

ąžuolu, o tiesiog su giria, mišku ar kalnu, tačiau, kaip tuojau pat pamatysime, šie duomenys gražiai gula greta kitų ide. kalbų duomenų.

3) Nagy rekonstruojamas proto-germanų **perk^wunio-*⁴² dėl Grimmo ir Vernerio dėsnų gotų kalboje virto į *fairguni* ‘kalnas, kalnynas’. Su šiuo žodžiu sietini ir gotų *fairhuus* ‘pasaulis’ bei *ffǫrgyn* ‘žemė’⁴³. Etimologiškai visi šie žodžiai siejasi ir su Aristotelio (Meteor. 350b), Julijaus Cezario (Bell. Gall. 6.24), Strabono (Str. 7.1.5) ir kitų klasikinių autorių minimu kalnynu/mišku⁴⁴. Ἐρκυνιο δρυμός – taip Strabonas vadina per vakarinę ir centrinę Europą nusidriekusį mišką. Tuo tarpu Romanas Jakobsonas rekonstruoja bendraslavišką **pergyni* ‘miškinga kalva/kalnas’. Ši leksema užfiksuota sen. bažn. slavų kalboje kaip *pergynja*, sen. rusų kaip *peregynja*, taip pat Lenkijos ir Ukrainos toponimuose⁴⁵. Iš šių duomenų Nagy išveda, kad rekonstruojamos formos **perk^wunio-* semantinis denotatas buvo ‘miškingas kalnas’. Pasak jo, galime manyti, kad tolimoje praeityje ne tik ąžuolai, bet ir medžiais apaugusios aukštos vietovės – kalvos ir kalnai – buvo pašvęstos griausmavaldžiui⁴⁶. Tokiu būdu, remiantis istoriniais, tautosakiniais ir lingvistiniais duomenimis, bandoma užpildyti semantinę plyšį tarp Perkūno ir ąžuolo. ąžuolas – Perkūnui pašvęstas medis. Vis dėlto atrodo keista, kad dievas gauna vardą nuo objekto (ne srities!), kuris jam pašvęstas, o ne atvirkščiai.

4) Kaip ir deverbatyvinės etimologijos atveju, lieka paaiškinti [ū] ilgumą ir tvirtapradę priegaidę. Čia dėmesys vėl krypsta į priesagą. Anot vienos versijos, tai yra senas ide. sufiksas *-no-* (liet. *-na-*). Būtent šią priesagą jungiant prie kamiengalinio *-u-*, pasak Skardžiaus, lietuvių kalboje susiformavo savarankiška priesaga *-ūna-*⁴⁷. Tačiau [ū] pailgėjimas lieka taip ir nepaaiškintas – tiesiog konstatuojama, kad kamiengalinės *-u-*, prisijunginėdamos šią priesagą, pailgėja⁴⁸. Tokią pačią situaciją matome ir lotynų kalboje, pavyzdžiui, jau minėtame romėnų dievybės varde *Portūnus*.

⁴² Gregory Nagy, *op. cit.*, p. 186.

⁴³ *Altltauisches etymologisches Wörterbuch: Version 1.1*, Berlin: Humboldt Universität zu Berlin, 2019, p. 874.

⁴⁴ Autorių minimos formos šiek tiek varijuoja.

⁴⁵ Roman Jakobson, „While Reading Vasmer’s Dictionary“, in: *WORD*, 1955, t. 11, Nr. 4, p. 615, in: <https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/00437956.1955.11659581?scroll=top&needAccess=true>.

⁴⁶ Gregory Nagy, *op. cit.*, p. 186–187.

⁴⁷ Pranas Skardžius, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, p. 280–281.

⁴⁸ *Ibid.*

Vis dėlto vargu ar tai galėtų patenkinti kritiškus skaitytojus. Ko gero, nepatenkintų ir paties Skardžiaus, nes tuojau pat, remdamasis Friedrichu Spechtu, jis pateikė dar vieną teoriją. Anot jos, ilgas [ū] prieš *-na-* gali būti paveldėtas ir iš senovės, kaip kad sen. slavų kalbos žodžiai *raby-ni* 'vergė' arba *bogy-ni* 'deivė'. Skardžius spekuliuoja, kad galbūt ir lietuvių kalboje galėjo egzistuoti sufiksas *-ūni*, kuris vėliau išvirto į *-ūnė*. O kadangi lietuvių kalboje šalia *deivė*, *valdovė*, *vilkė* vartojami ir *dievas*, *valdovas* bei *vilkas*, greta *-ūnė* lengvai galėjo rasti ir *-ūnas*. Tai, jo žodžiais tariant, „lyg patvirtina ir ta aplinkybė, kad šios priesagos *-ū-* turi dvejoją priegaidę“ (pvz., *klaidūnas* ir *galūnė*, visgi – *perkūnas*)⁴⁹. Vargu ar žodžius *deivė*, *valdovė* ir *vilkė* galime laikyti istoriškai ankstesniais nei vyr. g. jų atitikmenis. Skardžiaus žodžiai „galėjo“ ir „lyg“ kalba patys už save, o akūtinė *-ū-* priegaidė lieka nepaiškinta. Tai esminė ir šios etimologijos problema.

5) Įdomią ir iršlią teoriją pateikia Ostrowskis. Jo nuomone žodyje *Perkūnas* regime seną posesyvinę ide. priesagą *-Hon-* (nykstamasis laipsnis *-Hn-*), dar vadinamą *Hoffmano priesaga*⁵⁰. Ji aptinkama įvairiose ide. kalbose, pavyzdžiui, senovės graikų *μάραθων* 'krapai' → *μαραθών* 'vieta, kur auga krapai', lotynų *nāsus* 'nosis' → *Nāsō* 'turinti (didelę) nosį, didžianosis' (romėniškas *cognomen*). Ši priesaga puikiai paliudyta ir baltų bei slavų kalbose. Ją aptinkame žodyje *jaunas*. Ostrowskio teigimu, tai vedinys iš ide. daiktavardžio **h2óy-u-*, kuris prisijungęs vadinamąją *Hoffmano priesagą -Hn-* sudarė būdvardį **yāunos* 'turintis jėgą' → liet. *jāunas*. Tvirtapradė priegaidė čia atsirado dėl laringalo išnykimo. Tad *Perkūnas*, jo manymu, yra priesaginis vedinys iš ide. **perk^wus* 'ąžuolas' ir posesyvinės priesagos *-Hn-*. Tokiu būdu *Perkūno* etimologinė reikšmė būtų 'turintis ąžuolą'⁵¹.

Tačiau vis dėlto ir toliau kyla klausimų. Visų pirma, yra keista, kad dievas gauna vardą nuo jam pašvęsto objekto, o ne atvirkščiai. Jakobsonas (laikydamasis prailgintos šaknies egzistavimo prielaidos) teigia, kad žodyje **perk^wus* matome tą pačią **per / *per-k- / *per-g-* šaknį, nes tai griausmavaldžiui pašvęstas medis⁵². Vis dėlto, kaip matėme, tokia išplėstinė šaknis tiesiog nepaliudyta. Nebent, žinoma, sutiksime su Pakeriu dėl apofoninio

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Norbert Ostrowski, „Perkūno ir aitvaro etimologijos“, in: *Baltų kalbų tekstų ir žodžių reikšmės*, sudarė Gintarė Judžentytė-Šinkūnienė, Vilma Zubaitienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2018, p. 40.

⁵¹ *Ibid.*, p. 41.

⁵² Roman Jakobson, *op. cit.*, p. 615.

šaknies varianto *purk-*. O kaip dėl priegaidės? To ignoruoti negalime. Negi baltų *Perkūnas* ir slavų *Perunas*, geografiškai ir tematiškai tokie artimi mitologiniai personažai, kurių dar ir kalbinė išraiška iš pirmo žvilgsnio panaši, yra genetiškai nesusiję? Į šį klausimą atsakyti sunku. Ostrowskis teigia, kad *Perkūnas* tikslių atitikmenų ide. kalbose neturi⁵³. Galbūt slavų *Perunas* irgi galėtų būti denominatyvas? Taip mano Nagy – jis *Peruną* kildina iš kito, to paties daiktavardžio **perk^u-*, varianto **peru-*⁵⁴. Tačiau reikia priminti, kad Nagy tvirtapradės priegaidės *Perkūne* taip pat neišaiškino. O dar lieka taip pat šiems griausmavaldžiams artimas senovės indų *Parjanya*. Ką daryti su juo? Beline pakartoti Westo pastebėjimą, kad net jei ir visuose šiuose žodžiuose matome tą pačią šaknį, visi jie, panašu, sudaryti su skirtingais formantais (jei neignoruosime priegaidės problemos), tad yra vieni nuo kitų istoriškai ir genetiškai nepriklausomi bei turi skirtingas etimologines reikšmes⁵⁵. Norėdami juos genetiškai susieti, turėtume postuluoti vieną ar kitą iki galo nepagrindžiamą prielaidą kaip šaknies išplėtimas arba *tabu deformacija*. Pastarasis gal ir galėtų būti religijotyrisinis problemos sprendimas, tačiau filologijos ribas jis peržengia. Galbūt į šiuos klausimus atsakys (arba jų išvengs) kuri nors iš alternatyvių *Perkūno* etimologijų, prie kurių dabar ir pereisime.

Alternatyvios etimologijos. Būta ir kitokių pamaštyimų.

1) Pakerys toje pačioje konferencijoje pateikė dar vieną hipotezę. Jo manymu, lietuvių kalboje galėjo egzistuoti ir nepriesaginis griausmo (ir galbūt jo dievo) denominatyvas **perk^{us} 'griausmas, trankymas'*. O šis galūninis darinys, prisijungęs priesagą, sudarė mums dabar žinomą *Perkūną*⁵⁶. Hipotetinio **perk^{us}* egzistavimui Pakerys pateikia argumentų. Štai viename latvių folkloro įrašė, mįslės atsakyme, matome – *perk^{us} un liet^{us} 'perkūnas ir liet^{us}'*. Taip pat – Latvijos vietovardis *Pērkonciems* viename istoriniame šaltinyje paminimas kaip *Percus*. Prie šių pavyzdžių, pasak Pakerio, dera ir Narevo žodynėlio dievavardis *Pjarkus*, o galimai ir estų skolinys *põrgu* 'pragaras, velnias (kaip keiksmazodis)⁵⁷. Tačiau ir čia priegaidės problema išlieka.

2) Wojciechas Smoczyński, nepatenkintas nė viena etimologija, *Perkūną*

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ Gregory Nagy, *op. cit.*, p. 187–189.

⁵⁵ M. L. West, *op. cit.*, p. 245.

⁵⁶ Jurgis Pakerys, *op. cit.*, p. 29.

⁵⁷ *Ibid.*

laiko skoliniu iš slavų kalbų (gudų arba rusų) su įterpiniu *-k*⁵⁸. Tiesą sakant, lietuvių folklore tarp alternatyvių *Perkūno* vardų yra užfiksuotas ir *Perūnas* (Švenčionyse), ir *Piarūnas* (Pabaiske)⁵⁹. Pirmąjį rasime ir LKŽ. Smoczyński teiginys drąsus, bet reikalauja paaiškinimo ir argumentų, kurių jis nepateikia. Labiau tikėtina, kad šie *Perkūno* vardai tėra lokaliniai fenomenai, skoliniai iš kaimynų.

3) Įdomią etimologiją pasiūlo Blažekas. Jo nuomone, *Perkūnas* sudarytas iš dviejų šaknų – veiksmazodinės **per-* ‘perti, trenkti’ ir daiktavardinės **kun-* ‘akmuo, pleištas’⁶⁰. Pastaroji išliko ir įvairiose ide. kalbose. Lotynų *cuneus* ‘pleištas, pakala’, hetitų *kunkunuzzi-* ‘tam tikros rūšies akmuo (manoma, kad dioritas), girna’, tocharų **kãñ* (pl. instr. *kñāsyō*) ‘akmuo’⁶¹. Nors dūriniuose pirmuoju dėmeniu įprastai eina daiktavardinis žodžio narys (pvz., *griausmavaldis, knygnešys*), yra ir atvirkštine tvarka sudarytų žodžių. Autorius tą pastebi ir pateikia pavyzdžių – lietuvių *kreipratis* ‘kreipiamasis ratas’, latvių *valbācis* ‘išverstaakis’, prūsų *kalopeilis* ‘kapojamasis peilis’⁶². Tokių atvejų apstu ir kitose ide. kalbose.

Pabaigai. Kaip matome, nekvestionuojamos etimologijos nėra. Jei neignoruosime įterpinio *-k-* ir tvirtapradės priegaidės, formaliai teisingi atrodo Ostrowskio ir Blažeko samprotavimai. Tačiau jie turi savų trūkumų. *Perkūnas* kaip ‘turintis ažuolą’ iki galo neįtikina dėl neįprastos semantinės kecionės krypties – greičiau objektas pašvęstas dievui gautų vardą nuo jo, nei atvirkščiai. Be to, juk ne vien ažuolai buvo pašvęsti *Perkūnui*. Tuo tarpu Blažeko etimologinė reikšmė išvis iki galo neaiški. Ko gero, ją reiktų suprasti kaip ‘periantis akmenį’. O gal ‘periantis akmeniu’? Bet kokiu atveju, atrodytų labai keista ir tai, kad *Perkūnas* ir *Perunas* būtų etimologiškai nesusiję. Vis dėlto minėtosios įterpinio *-k-* ir tvirtapradės priegaidės problemos užkerta šiai sąsajai kelią. *Perkūno* etimologijos problematiškumą gerai iliustruoja faktas, kad 2015 m. *Brill* leidyklos išleistame *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*⁶³ *Perkūnas* išvis nefigūruoja.

⁵⁸ Wojciech Smoczyński, *Lithuanian Etymological Dictionary*, t. 3, Berlin: Peter Lang, 2018, p. 946–947.

⁵⁹ Jonas Balys, *op. cit.*, p. 41.

⁶⁰ Vaclav Blažek, *op. cit.*, p. 106.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *Ibid.*; Vytautas Mažiulis, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013, p. 91–93.

⁶³ Rick Derksen, *op. cit.*

ETYMOLOGICAL VARIANTS OF *PERKŪNAS*:
IN SEARCH OF CONSENSUS

Summary

The article analyses the ongoing academic debate on the etymology of the Baltic thunder god *Perkūnas*. It mainly focuses on two 'traditional' etymological theories that were proposed in the nineteenth century but are still in active polemic with each other to this day. One of them holds *Perkūnas* to be a deverbative from the root **per-*, meaning 'to beat', 'to lash'. The other one holds it to be a denominative from the Indo-European noun **perk^wu-* 'oak'. Their arguments and counterarguments are presented and discussed. The genetic connection between the Baltic *Perkūnas* and the Slavic *Perun* is called into question. Finally, recent alternative etymologies are introduced. It is concluded that at this point we still do not have a consensus on the given question: each of the etymologies still has some problems to solve.